

Věra SLOVÁKOVÁ

*Dětství a dospívání poddaných na Moravě ve druhé polovině 18. století
na příkladu slavkovského panství*

Bрно, Matice moravská 2022, 288 s., ISBN 978-80-87709-30-6.

Dějiny rodiny jsou nesmírně závažným, badatelsky i čtenářsky poměrně oblíbeným tématem, které i přes zájem historiků stále zahrnuje velké množství takřka neprobádaných oblastí. Venkovská rodina raného novověku se řadí mezi ty lépe zmapované, i když i ona stále nabízí nové otázky a perspektivy. Dokládá to i nedávno publikovaná disertace Věry Slovákové zaměřená primárně na děti a mládež pohybující se po jihomoravském panství Slavkov v druhé polovině 18. století.

Kniha je dalším článkem do řady monografií vycházejících z důkladného studia pramenů jednoho drobného regionu, které se v posledních desetiletích osvědčily pro zkoumání rodinných struktur v různých částech Evropy. Zahušťování sítě probádaných oblastí vede k postupnému poznávání fungování rodinných systémů v různorodých geografických, hospodářských a právních kontextech. V domácí historiografii však tento typ prací vzniká především pro české regiony. Morava a Slezsko zůstávají opomíjeny, což je problematické i vzhledem k pozici východního území České republiky v přechodové zóně Hajnalovy linie pomyslně rozdělující evropskou rodinu na západní a východní typ.

Kniha Věry Slovákové je s dlouhým odstupem po publikacích Bronislava Chocholáče a Ludmily Nesládkové dalším monograficky vydaným příspěvkem moderní historiografie ke zkoumání moravské venkovské rodiny raného novověku. Zatímco Nesládková orientovala své výzkumy obyvatelstva jižní Moravy jednoznačně historickodemograficky a Chocholáč (který byl vedoucím výchozí disertace) se pohyboval převážně na poli hospodářských dějin, Slováková se metodologicky posunula směrem k volněji pojaté mikrohistorii. Kombinuje využití kvantitativních analýz většího množství dat a sledování příběhů konkrétních jednotlivců na pozadí demografických, hospodářských a legislativních změn daného období. Vyvážený, čistě napsaný text podtrhuje a vysvětluje pouze důležité výstupy kvantitativních analýz, zájemce o výchozí data je odkazován na podrobné tabulky. Výsledkem je svižná, argumentačně zdařilá a dobře promyšlená studie opřená o podrobnou rešerši archivních pramenů a srovnání s domácími i zahraničními výzkumy.

Základním pramenným východiskem se staly soupisy obyvatelstva a sirotčí soupisy z let 1754 až 1802, které ovšem nejsou pro moravské prostředí tak běžné jako pro Čechy. Na kounicovském panství Slavkov jsou však pro jednotlivé roky

druhé poloviny 18. století dochovány v takřka úplných řadách. Autorka se zaměřila na poddanské město Slavkov, jež bylo centrem panství, a nedalekou rozlehlou ves Křenovice, čímž získala početně vyrovnané a dostatečně rozsáhlé vzorky zkoumané populace a zároveň možnost srovnávat situaci malého poddanského města a vesnice. V úvodních kapitolách knihy pečlivě analyzuje způsob vytváření využívaných soupisů, který zasazuje do úvah o možnostech zkoumání raně novověké venkovské rodiny a konkrétního způsobu badatelského zpracování soupisů.

Autorka obrátila pozornost k venkovským dětem, tedy skupině obyvatelstva, která byla donedávna přehlížena jak agrárními historiky, tak historiky dětství. Zásadním přínosem její práce je pohled na děti a mládež různých sociálních vrstev bez ohledu na jejich postavení v rodině. Soupisy obyvatelstva jí umožnily věnovat se i potomkům podruhů a dětem hospodářů mimo nástupnické linie, o nichž v české historiografii chybí nejvíce informací. Zatímco rodinné strategie týkající se dědiců a mechanismy předávání usedlostí již lze považovat za relativně dobře probádané, ta část poddané mládeže, která musela hledat štěstí mimo rodné grunty, stále zůstává poněkud stranou pozornosti.

Autorka na základě soupisů sleduje necelé dvě tisícovky mladých obyvatel slavkovského panství od doby, kdy dosáhli deseti let, až do doby, kdy uzavřeli sňatek, zemřeli, nebo zmizeli z evidence. Neobvyklé vymezení zkoumané skupiny se v souvislosti s kladenými otázkami ukázalo jako odůvodněné. Na jedné straně zabránilo zkreslování dílčích analýz údaji o dětech, které buď předčasně zemřely, nebo opustily panství spolu s rodiči ve velmi nízkém věku. Otevřená druhá strana věkového rozmezí zkoumaných osob naopak umožnila určitější sledování osudů a kariér mladých lidí až do dospělosti.

Demografické poměry a sociální strukturu Slavkova a Křenovic autorka popisuje v jedné z úvodních kapitol. Pozornost věnuje skladbě vesnických hospodářů podle velikosti držných gruntů i specializaci městských řemeslníků. Předkládá také základní přehled vývoje počtu narozených, oddaných a zemřelých na základě matrik, které rovněž využila k ověření přesnosti soupisů obyvatelstva a sirotčích seznamů, které tvoří páteř jejích analýz. Vzhledem k tématu by více pozornosti zasloužila problematika kojenecké a dětské úmrtnosti, která je sice opakovaně zmiňována, ale hlavně v souvislosti s vyřazováním dětí z vrchnostenských soupisů, ačkoli matriční záznamy by v tomto ohledu bezpochyby přinesly relevantnější údaje.

Věra Slováková podle logiky položených otázek kombinuje kohortní a průřezovou analýzu, zatímco v některých případech sleduje životy poddanských dětí v průběhu let, jindy se soustředí na celkovou situaci v daném období. Základními

kritérii, podle kterých mladé obyvatelé slavkovského panství třídí, jsou pohlaví, věk, původ ve vesnickém či maloměstském prostředí, sociální postavení rodičů a také skutečnost, zda v mladém věku ztratili otce. Na tomto základě definuje pěti klíčových témat, která dále analyzuje: čelední službu, vzdělávání, službu v armádě, migrace a uzavření manželství.

Nejvíce prostoru věnovala autorka čelední službě, která ve venkovském prostoru představovala nejobvyklejší variantu prvního opuštění rodného domu a je zřejmě nejlépe probádána ze všech aspektů života venkovské mládeže v raném novověku. Nemohla se přitom vyhnout otázce postavení čeledi v domácnostech a s ním souvisejícím modelem life-cycle service. Jako klíčové faktory pro (ne)nastoupení do služby autorka vnímá sociální postavení a případné úmrtí otce. Potvrzuje, že děti z chudších rodin sloužily častěji a od mladšího věku, ukazuje také určité rozdíly mezi čistě zemědělským prostředím Křenovic a Slavkovem.

Za ukazatel zhoršení poměrů v rodině, které mohly vést k dřívějšímu odchodu dětí z rodného hnízda, je obecně považováno osiření a s tímto předpokladem pracuje i Slováková. Jako ostatní autoři se i ona musela vyrovnat s otázkou, jak vlastně „sirotky“ definovat, a s faktem, že v raném novověku byla pro jedince na prahu dospělosti ztráta rodičů víceméně běžná. Mortalitní krize, ke kterým na panství došlo v druhé polovině 18. století, skutečně kopírovaly zvýšení podílu mladých lidí ve službě.

Je škoda, že autorka nevěnovala více pozornosti složení domácností, ve kterých sirotci přebývali po smrti otce, protože jako „služba“ mohl být vyhodnocen i pobyt u blízkých příbuzných, třeba otčíma nebo bratra či švagra, který se stal novou hlavou rodiny. Rovnice: smrt otce rovná se ekonomické potíže rodiny, jejichž následkem je služba dětí, obsahovala i důležitou proměnnou mezilidských vztahů v nově uspořádané domácnosti. Právě emoční nastavení v rodině mohlo osudy dětí významně ovlivnit i případně, že ztratily matku, což je aspekt, který Věra Slováková do své analýzy bohužel nezahrnula.

Originální a důležité výsledky přinesla analýza školní docházky pro slavkovské panství založená na školních fasích. Ukázala předpokladatelný nerovný přístup ke vzdělávání, ale i určitou rodičovskou strategii směřující syny z chudších rodin k nabytí alespoň základních vědomostí. Vliv změn placení školného a finanční náročnost se projevila také na skupince hochů, kteří se pokusili o vyšší vzdělání. Mezi dětmi z městských řemeslnických rodin byla samozřejmě poměrně velká skupina chlapců, kteří se učili řemeslu. Rozhodnutí vyčlenit učně a tovaryše z kategorie čeledi, ačkoli jejich postavení se pozici sloužících dosti blížilo, vedlo k určitým inter-

pretačným obtížím, například při hodnocení podílu hochů a dívek opouštějících v určitém věku rodné domácnosti.

Při řešení podobných otázek se nabízí úvaha, zda nevnímat odchod do učení jako svým způsobem službu, jak to před několika lety nastínil Ladislav Nekvapil. Na druhou stranu vytvoření specifické kategorie učňů otevřelo možnost, jak věnovat této skupině více pozornosti. Zajímavé výsledky přinesla analýza socioprofesionálního zařazení otců mladých mužů, kteří se učili nějakému řemeslu, a také výběr konkrétních povolání, které ne vždy kopírovalo profesi otce.

Rodinné okolnosti Slováková analyzuje i v souvislosti s vojenskou službou. Opět zkoumá vliv osíření na životní vyhlídky mladých mužů a dochází k závěru, že více než případná smrt otce je ovlivňovala perspektiva převzetí živnosti či možnost studia. Samostatnou kapitolu představuje otázka migrace mladých lidí. Autorka zkoumá její důvody i cíle opět ve vztahu k pohlaví a sociálnímu postavení rodičů dětí. Jako klíčový faktor se v tomto ohledu ukázal městský či vesnický původ, který ovlivňoval plány mladistvých. Spíše vysvětlující poznámky k sňatkovému věku a několik konkrétních příkladů pak Slováková zařadila do kapitoly „sňatek“, jímž v raně novověkém pojetí etapa dětství a dospívání končila. Knihu uzavírá několik příběhů slavkovských poddaných, které se podařilo podrobněji zdokumentovat a které dávají datům a interpretacím předcházejících kapitol individuální a konkrétní rámeček.

Skutečnost, že jedna odpověď okamžitě generuje další otázky, na které autorka zatím nemá odpovědi, je běžným rysem prací zabývajících se dějinami (venkovské) rodiny. I na Slavkovském panství se musely pohybovat nemanželské děti nebo děti, které vychovával někdo jiný než jejich biologičtí rodiče, což ovšem zkoumané prameny nezachytily. Povaha dochovaných záznamů vede především k ekonomickým interpretacím pozorovaného jednání venkovanů, které ovšem jistě mívalo i řadu jiných příčin a motivací než hospodářskou situaci. Nic z toho ale nesnižuje význam výsledků, které kniha předložila. Heuristika, již autorka provedla, je natolik důkladná, že jí v budoucnu umožní vrátit se na slavkovské panství a dále přispívat k poznání dějin raně novověkého venkova.

Markéta Skořepová